

Fågelåret 2001 i närmiljön

Urpo Könnömäki

Vem minns inte årets stora attraktion vid Menhammarsviken, den häckande citronärlan och de stora skarorna kryssande fågelskådare från när och fjärran. Den spännande vassbränningen vid Svartsjövik och den stora omdaning efter monstermaskinernas vilda framfart har ingen heller kunnat missa. Det är inte bara vi människor som nyfiket undrat vad som händer. Fåglarna har inte varit sena att upptäcka förändringarna vid viken. Redan under arbetets gång har flera olika arter vadare och änder visat sitt intresse.

År 2001 blev ett händelserikt fågelår. Året började med milt och ostadigt väder och de flesta vattendragen var öppna. Vid Menhammarsviken hade det samlats en stor flock sot-höns, ungefär 150 stycken, samt två familjer sångsvanar bestående av fyra vuxna och fyra ungar. Fjällvråken, tornfalken och varfågeln fanns också på plats som vanligt. Den första unga havsörnen visade sig ovanför Älby Hage i början av januari.

Fågelbordet hade sina vanliga gäster, allt från stenknäckar och domherrar till olika finkar samt två pigga svartmesar. Redan tidigt på morgnarna var det 20-talet koltrastar som i halvmörkret kalasade på äpplen och olika frön. Jag har funderat över varför det nästan bara är ungfåglar och ytterst få utfärgade hannar, med sina vackra illgula näbbar, som sluter upp. De andra tidiga morgongästerna är gulsparvarna, vilka har återhämtat sig efter nergången på grund av 60-70-talens biocidskandal. Man blir väldigt glad när man ser uppåt 30 stycken samtidigt vid matningen ätande havre, flera äldre hannar med vackert gula hjässor. Många är vintergästande fåglar från nordligare breddgrader.

Nittioalets jordbrukspolitik med stora åkerarealer i träda gynnade många frötande fåglar och deras predatorer, rovfåglar på sitt

vinterviste, inte minst tornfalkar och olika vråkar. Steglitsen ökade vid matbordet från några enstaka individer till småflockar på upp till 15–20 stycken. Däremot förefaller det som om grönfinken har minskat i antal. Under mitten av nittioalet fanns det flera stora finkflockar runt om på öarna. Inriktningen på EUs jordbrukspolitik har dock gjort att markarealen i träda har minskat vilket försämrat livsvillkoren för frötarna.

I slutet av januari fanns det 10-talet starar, sex bofinkar, elva bergfinkar och två ringduvor vid Älby Hage samt 10-talet gärdsmygar och några skäggmesar vid Helgö kanal. När det är hårda vintrar decimeras skäggmesen hårt. Vinterns kallaste period inträffade i början av februari, termometern nådde ned till minus tjugofem grader. Efter en vecka var det plusgrader igen, de flesta av "flyttfåglarna" hade tack och lov klarat köldknäppen med livet i behåll. Ytterligare en gäst visade sig då i hagen vid en vattenkälla, en rödhake. Den har en enorm förmåga att hitta lämpliga vintervisten.

Efter många års fågelstudier i närmiljön blir man övertygad om att fåglarna har i princip en liknande livsrytm som vi människor. Iakttar man yttfåglarnas ankomsttider till sina häckningsplatser så märker man att mönstret upprepar sig år efter år med nästan kuslig precision.

Människornas livsmönster styrs också av bestämda tider för det mesta, som semestrar, helger och annat.

Omkring den 15 mars återkommer skogs- och ringduvorna, lärkorna samt den vackra tofsvipan. I början av april är den stora flyttvågen på gång. Då brukar man få studera en av de vackraste fåglarna enligt mitt tycke, salskraken i praktdräkt. På flera ställen i kommunen kan man se den mytomspunna fågeln med sin vackra nacktofs.

Trastarna har satt i gång sin intensiva revirhävdande sång, med koltrasten i första ledet. I slutet av månaden börjar de första sångarna dyka upp, lövsångaren i första hand, sökande föda i någon blommande säl. Nästan varje år ser jag den första lövsångaren i samma stora säl i Älby Hage och då påminns man om hur viktiga vissa träslag i naturen är ur djurens synvinkel sett. I en stor ek på vår tomt har jag satt upp en uggleholk. Knipen, inte kattugglan har lagt den under sitt revir.

Maj är den månad när man vill hinna göra och se allt, då kommer de flesta flyttfåglarna. Det är bråda tider i fågelmarkerna, de flesta fåglarna har en enda tanke i huvudet: att fortplanta sig med en passande partner. Näktergalens starka stämma låter sig höras direkt efter ankomsten mellan den femte och femtonde. Rödstjärten har varit talrik i år med häckningar på flera ställen, bl.a. i vårt garage. Göken sätter i gång sökandet efter lämpliga "offerreden" att lägga sina ägg i. Den har minskat i hela landet, här på öarna hör vi dock fortfarande göken på flera ställen.

Låt mig berätta en liten episod om göken i närmiljön. Min gode vän Torsten Welander, ordförande i Stockholms Vandrarförening, ville att jag skulle vara med på en exkursion i Älby Hage. De flesta deltagarna var med ålderns rätt uppvuxna med göken. Alla blev väldigt intresserade när jag berättade att här brukar jag locka fram göken. Jag var nästan hundra procentigt säker på att vi skulle få se och höra den när jag började härma och bara efter ett par minuter hade vi tre gökar kretsande

och galande runt våra huvuden. Jag blev själv förvånad, för att inte tala om hur glada och förvånade alla deltagarna i Vandrarföreningen blev. Jag har träffat många av deltagarna vid senare tillfällen. Gissa vad dom pratar om?

I slutet av maj och i början av juni fanns det ett lärkfalkspar vid Kaggeholm. För andra året i rad lyckades de få ut ungar. Kärrhöken häckade också på Kaggeholmssidan med lyckat resultat; tre fina ungar som ringmärktes. Starungarna lämnade holkarna nästan på dagen samma datum som året innan, den sjätte juni.

MOFs veckobrev har varit späckade med information och tips på vad och var man ser och hör på öarna. "Mister Mail", Martin Bergström, skickade lättad ut den sista punkten i programmet, som var en nattsångarexkursion, i början av juni. Sedan brukar det lätta lite i skådandet och friden sänker sig över fågelmarkerna under sommaren.

Men inte i år, den femtonde juni på morgonen åkte Karl-Erik Fridzén till Menhammarsviken, alltså samma dag som vi skulle ha vår nattsångarexkursion. Karl-Erik ringde till mig mot kvällen och berättade att han har sett en citronärla bland 15-talet gulärlor vid viken och ville att jag skulle bekräfta fyndet. Jag åkte dit och nästan direkt fick jag se ärlan sittande på en stolpe vid golfbanan och sedan var ruljansen i gång.

Vid åttatiden ringde jag till Martin Bergström, exkursionen skulle starta från Tappström klockan nio. Det var väldigt långa minuter för många entusiastiska skådare innan de kom fram till platsen. Telefonerna, sökarna och skådarna gick samtidigt varma runt om i Stockholmstrakten. När exkursionsdeltagarna anlände med andan i halsen tog det inte många minuter innan ärlan exponerade sig vackert sittande på samma stolpe som förut. Vilken start för exkursionen!

Alla exkursionsdeltagarna kunde studera ärlan i vacker kvällssol samtidigt som vi fick höra sjungande rosenfink från parken. Ärlan var en utfärgad gammal fågel. Under tiden började det anlända skådare från alla håll och

kanter. Man frågar sig hur en liten fågel kan sätta i gång en sådan enorm entusiasm hos så många vuxna människor.

Redan på kvällen var det folkvandring till platsen och fågeln kunde skådas i den vackra solnedgången. Det var väldigt många Uppsala-skådare som slog hastighetsrekord på vägen hit. Efter en knapp timme fanns de första på plats. Man vet ju aldrig hur länge en sådan raritet stannar kvar. Tidigt på lördagsmorgonen började de stora skådarskarorna anlända, trots att någon hade larmat ut att fågeln hade lämnat viken. Men som tur var var det falskt

alarm, fågeln visade sig på samma sätt exakt som när den upptäcktes, sittande på den välkända staketstolpen vid golfbanan.

Ärlan hade ett mönster i sitt beteende som upprepades hela tiden, hux flux satt den på stolpen utan att någon hade sett den flyga dit, sedan hoppade den ner i det tjocka gräset och var försvunnen mellan tuvorna och sedan var den plötsligt tillbaka på stolpen igen. Ärlan kunde sitta kvar mellan 20 sekunder och ett par minuter putsande sina fjädrar för att sedan lyfta och flyga över viken mot Menhammars gård.

Under de följande dagarna var det stora skaror skådare från när och fjärran på plats. Det stod uppåt femtio tubkikare i rad längs vägkanten och alla siktade mot samma välkända staketstolpe. Själv var jag på plats flera gånger de följande dagarna och träffade enormt entusiastiska människor som hade åkt både tjuugo och trettio mil för att få se fågeln. Nästan alla fick lön för mödan.

Efter en vecka började vi förstå att ärlan hade något ihop med en gulärta. Ärlan ändrade sitt beteende och flög mot olika håll. En kväll när vi stod på vägen och spanade på ärlan som satt på stolpen, vilande i kvällssolen, lyfte den som vanligt. Men vad händer? Den dimper ner bara 10-talet meter från oss och börjar samla insekter. Då fick vi kvitto på våra misstankar om häckning ihop med gulärlan. Ärlorna lyckades med häckningen och fick 2-3 flygfärdiga ungar.

Nu väntar vi med spänning på nästa sommar och hoppas att ärlorna återkommer, kanske också med sina hybridungar. Vi kan vara mycket nöjda med att alla skådarna kunde studera ärlan i flera veckors tid. Efter första observationen är man alltid orolig för att missa hela föreställningen med den vackra fågeln. Det här var nog enda gången som golfspelarna blev nyfikna på en fågel i stället för en golfboll. En äldre golfdam kom fram och frågade försiktigt om vi hade sett "citronsvalan".

Sommaren blev lite lugnare efter uppståndelsen med citronärlan. Från början av juli var det ett myller av fågelungar i buskarna. I Stafsundshagen träffade jag på en nötkråka i rätt häckningsbiotop. Den nya delen av golfbanan drog till sig lite vadare, i slutet av månaden fanns där några storspovar, mindre strandpipare och gluttsnäppa.

I slutet av augusti började den stora omdaning vid Svartsjövikens med monstermaskiner som gick fram över både vatten och land med sina fräsar och slaghackor. Fåglarna var inte sena att upptäcka ändringen till det bättre. Flera vadare visade sig redan under

maskinernas gång. Svartsjövikens nyansade stränder visade sig vara attraktiv plats för flera arter t.ex. 40-talet krickor, smådopping samt en ovanligt stor flock (ca tjugofem) enkelbeckasiner. Skäggesarna hade också sina flyguppvisningar vid fågeltornet, många var de som fick fina obsar av den mycket vackra fågeln.

I slutet av september visade sig ytterligare en raritet i kommunen, en turturduva vid Vallenbergskullen, som en bekräftelse på Mälarearnas nyintagna plats på fågelkartan. I oktober börjar de flesta övervintrande fåglarna se om sitt vinterrevir. Menhammar hade sina vintergäster tillbaka. Fjällvråken och tornfalken fick flytta sitt vinterrevir till dungen mitt emot fågeltornet på grund av den utökade golfbanan.

I november öppnade min fågelrestaurang för de närmaste gästerna. Man blir aldrig besviken på sina fågelvänner, de återkommer varje år i större eller mindre skaror. De trognaste gästerna visade sig redan dagarna efter restaurangens öppnande. Som exempel kan nämnas alla mesarna, domherrarna, stenknäckarna, koltrastarna samt gulsparvarna. Efter den första snön börjar det dyka upp lite mer udda fågelvänner för utspisning; i år visade sig en nötkråka flera gånger vid matningen.

När december närmade sig sitt slut började vädret bli mer vinterlikt med snö och en riktig köldknäpp lagom till jul. På nyårsafton flög två sångsvanar över tomten med siktet ställt söderut. Helgö kanal frös igen helt utom där den varma källan sipprar fram och brukar ge en liten öppen vattenyta. Ofta ser man rödhaken där, men inte i år. När jag besökte platsen dagen före nyårsafton såg jag något mörkt försvinna in under den snötyngha liggande vassen, troligen en vattensork, tänkte jag. Lite senare samma dag gick jag ner igen och till min stora förvåning flög "vattensorken" sin väg. Det är förvånande hur en liten fågel klarar både kyla och snö bara det finns öppet vatten.

Tack vattenrallen för en fin avslutning av fågelåret 2001!